

УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА З КОМПОНЕНТОМ *-їд(-їж-)*

Споконвіку людство турбує проблема достатку харчових продуктів, які є життєдайним енергетичним запасом всякого живого організму. Таким для людини на зорі її існування постала їжа, а все їстівне мусило закарбуватися у слові всіх етносів земної планети. Тут маємо розмаїття лексичних одиниць, серед яких своєрідне місце посідають страви, пов'язані із процесом споживання, уподобання їжі, які згодом закріпилися за носіями як прізвиська, а потім – прізвища. У сучасних лексикографічних працях (ЕСУМ, II, с. 325; РУС, III, с. 278; СУМ, IV, с. 258 – 261; ССУМ, I, с. 649 – 651; УЛВН, с. 149; Яценко, I, с. 237 та ін.) висвітлено етимологію слова „*їсти*”, його словотвірний потенціал, семантичне багатство, синоніміку, фразеологічні утворення тощо, але цілісна характеристика українських антропонімів, пов'язаних зі споживанням їжі, на жаль, залишилася поза увагою дослідників. Адже й вони організують певну систему й фіксують особливості українського менталітету, творять феномен національного духу за специфічними ознаками.

Безсумнівно, прізвиськові назви виникли в середовищі живого народного мовлення на основі загальноновживаних слів, на зразок *борцоїд*, *головоїд*, *дармоїд*, *кашоїд*, *молокоїд*, *м'ясоїд*, *куркоїд*, *ракоїд*, *рибоїд*, *салоїд*, *сироїд*, *юшкоїд* та похідних від них. Вони побутують:

а) у живому мовленні, напр. : *Спасибі за обід, що наївся дармоїд* (Номис, с. 530); *Тих куркоїдів, як жидів не жили* (Номис, с. 79);

б) у художній літературі, публіцистиці: *Це той перший, що розпинав Нашу Україну, А вторая доконала Вдову сиротину. Катю! Катю! Людоїди! Найлись обоє!* (Шевченко, с. 125); *Його чули колись у цьому степу невизначні, як сама давнина, кіммерійці, кобилодоїльці, молокоїди убогі, скіти жорстокі, савромати, аляни, гуни, древні войовничі слов'яни* (Чапленко, с. 5); *А може, вони й про мене отак ... дармоїдка?.., зринула в голову підленька думка* (Грицюк, с. 25); *Слова, слова, слова. Я не збагнув спешу буквоїдної лінгвістики. Букви, букви і правила. Але я зрозумів, що слова мають свою душу і натхнення. Є у великих словах якась дійсна сила* (Шаян, с. 19); *Хоча я* (Світлана Пиркало – А. П.) *думаю, що цей*

постмодерн раніше чи пізніше закінчиться чимось не дуже гарним для самого постмодерну. Власне як було з класицизмом, відродженням, *ets.*, за всіх умов все коли-небудь закінчується **самопоїданням**, на це вказували і Хемінгвей, і Бродський (ДЧ, 2008, № 4, с. 7); Дороші бунтували вперше... Вказували на портрети товаришів Сталіна, Ворошилова, Калініна, Петровського і кричали: „Люди! Отямтеся! Досить нам годувати паразитів! Це ж банда! Сіли грабіжники нам на шию і думають лише про себе! Шкуродери! **Дармоїди!**” (Шкварчук, 5). Тут попри традиційні словотвори з компонентом **-їд-** знаходимо й неологізми: у М. Зерова – „**сонетоїди**” (Зеров, с. 53) та „**зайвоїди**” у поезії О. Зайвого: Я – Зайвий, – та від того не зазнався Про що й повідомляю зайвознавцям, Хоч Олександр Зайвий не з еліти, – З’явилися зайволюби й **зайвоїди**... (Зайвий, с. 3).

Ще дошкульнішої характеристики набувають новотвори-шпигачки М. Лукаша в гумористичній мініатюрі „Увага: акценти!”: Він високо в ціні **стоїть**, Але по правді менше **стОїть**: Проходить як **фашистОїд**, А сам по суті – **фашистОїд** (Лукаш, с. 36).

Останнім часом у пресі набувають обергтів стійкі словосполучення, в яких **-їд-** віддзеркалює економічний рівень нашої країни: Власне, такий економічний клімат і склався на початку року, то ж Юлія Тимошенко, судячи зі всього, мала твердий намір увійти у серця українських виборців як керівник доброго та щедрого „уряду **проїдання**”. Однак ці надії перекреслила світова економічна криза... (ШП, 18.02.2009, с. 1) або акумулює зміст заголовків публіцистичних та художніх творів, як-от: В. Луценко – „**Рафаель і юшкОїди** або Як не стати тяглом історії” (Батьківщина, с. 11).

А в оповіданні С. Черкасенка „Ахметка” цей компонент набуває іншого значення і використовується як просторіччя: *Яка там душа в **мухоїданина!***, до якого письменник подає такий коментар: Так вимовляють робітники слово *магометанин* (Черкасенко, II, с. 88);

в) у науковій літературі: **Україноїдство**. *Українофобство, україноненавистництво. Та, не зазначивши виразно свого становища, наші парламентарні заступники, з одного боку, лишили себе під знаком питання, з другого, – допустили відпоручнику галицьких москвофілів попарадувати в ролі репрезентанта „австрійської Русі” і дали привід ріжним хоругвоносцям казенного російського слов’янофільства (нерозлучно, звичайно, з таким же казенним **україноїдством**) розпустити слину на тему „ізолюваності українців серед слов’янства”*

(Клімчук, с. 96). Фіксуємо синоніми до лексеми *песиголовець* – *бесиголовець*, *велетень-людоїд*, *сироїд*... В основу номінації *велетень-людоїд*, *сироїд* покладено вірування українців, що песиголовці їли живих людей (Тяпкіна, с. 121). „Головним артилеристом” став перший секретар Дніпропетровського обкому партії, член Політбюро ЦК Компартії України О. Ватченко. Він виявився сумлінним виконавцем волі політичного керівництва, яке його вміло використало за рахунок не лише сурової партійної дисципліни, а й тому, що основний негативний образ роману, Володька Лобода, досить влучно „списаний” з деяких штрихів біографії дніпропетровського „*юшкоїда*” (Пашенко, с. 90).

Назви, що відображають захопленням кимось, чимось: *Бабойд* (любить жінок) (Наливайко, с. 53).

Зустрічаються в синонімічних рядах й оцінні композити, що різняться лише однією з частин складного слова: *книгогряз* – *буквоїд*; *людожер* – *людоїд*; *живодер*, *живолуп* – *живоїд*, *жироїд* (Нагель, с. 14; СОНОУМ, с. 52, 63, 39); *людоїд* – *головоїд* (Грінч., I, с. 303); *куркуль*, *глитай* – *мироїд* (ССУМ, I, с. 738; СОНОУМ, с. 67).

Такі лексеми наявні у професійних жаргонізмах, як-от: *внутрішній шахтний дармоїд* (жарт.-ірон.) – внутрішній шахтний транспорт; група осіб, відповідальна за доставку матеріалу та лісу в шахту (Штещенко, с. 194) та у фразеологізованих утвореннях суспільно-політичного тексту службових документів: *крихоїди з кремлівських буфетів* – Про тих, хто за найменшу плату прислужує вождям Кремля (*Слухайте, ви – ...крихоїди з кремлівських буфетів! Хіба вам говорити до українського народу?*) [Сушко, с. 87];

г) у публіцистичних творах: ... і коли правда, що се москвофільське прописціанто продиктоване і навіть оплачене з Росії російськими охоронителями і *україноїдами*, то треба признати, що мадам Пошльопкіна і сим разом саму себе висікла (Грушевський, II, с. 59);

д) досить продуктивно цей компонент виступає як у традиційних, так і в нових номінаціях у сучасній періодиці, наприклад: *Чимало років він очолював профспілкову організацію театру ім. Івана Франка. Знаю: у цій нетворчій діяльності його і поважали, і любили не як сумлінного функціонера-буквоїда, а як розсудливу, задушевну людину, що опинилася на посаді чиновника. Знали: Розтальний розсудить не за буквою і духом припису, а за судом серця* (Шарварок, с. 7); *Після футбольного матчу збірної Росії та України мій знайомий довог обурювався колофутбольним*

московським твалтом. Найдошкульніше допекло йому те, що українців називали „салоїдами” (Шарварок, с. 8); Європа, як беззуба баба, що сидить на припічку і вигріває свої старі кістки і не хоче втрутитися в бандитизм, яким займається мало не щоденно Москва, воюючи зі своїми сусідами, обзиваючи їх то чучмеками, то салоїдами, то лісовими недоносками, то фашистами-прибалтами (Укр. Слово, с. 6); Перемогу Володимира Литвина не можна назвати тріумфом. 226 голосів „за” жорстокої політичної конкуренції можуть виявитися фатальними, оскільки в майбутньому досягти такого результату буде ще важче. Приклад **комуноїда** й екс-спікера Олександра Ткаченка – яскрава ілюстрація (Червак, с. 1); Даватиме виття криваво, **сироїдно** і різатиме страх, мов небуття вогонь (Чхан, с. 29). Та зятятим **рибоїдам** не слід впадати у відчай, адже існують види риб, які можна вживати в їжу, зовсім не переймаючись їхньою екологічною чистотою (ЗД, 20 – 26.01.2009, с. 3); **Сироїди** допускають уживання хліба, тільки приготовленого переважно з необробленого зерна і без дріжджів. На думку **сироїдів**, після термічної обробки умирає життєдайність їжі...Проте **сироїдіння**, як універсальний засіб від усіх хвороб, себе не виправдовує (ВЗ, 8 – 14.08.2002, с.6); ...За вісім тижнів у „**яйцеїдів**” маса тіла зменшувалася на 65 % більше, ніж у їхніх харчових опонентів (ВЗ, 1 – 7.01.2008, с.8).

Такі мовні одиниці знаходимо в науковій, навчальній та довідковій літературі, як-от: **н'огт'ойїд** – „панарицій” (Баденкова, с. 14), **коропоїд** (УРЕ, 11, с. 207), **каротиноїди**, **ревматоїдний** артрит (ЗД, 16 – 22.10.2007, с. 6), **жемкоїдь** – „жерун, обжера” (ЕСУМ, с. 192), **бузиноїд** < бузин(а) – „подібний до О. Бузини” („Утім, поки є „**бузиноїди**”, пан Гужєва та їже з ним будуть на коні й при грошах” (ЛЮ, 21. 07, с. 3; ЛСІ, 2007, с. 22); **Напередодні Наума ... до „кашоїда” мав прийти хрещений батько з букварем** (Скуратівський, с. 208).

Цікаві народні словотвори з цими компонентами наявні в живому мовленні говіркових масивів України. Так, наприклад, у буковинських говірках зафіксовано: **ЗАЇДАНКА**, -и, ж. Рязанка. Кельм., Сок. *А заї'данка зна'ете яка'? То ря'жанка* (Братанівка Сок.) (СБГ, с. 131), а в галицьких: **ЇДУНИ** (с.Верхобуж Злч) (Наливайко, с. 596).

Іноді вони формують заголовки статей: „**Сироїдіння** – аргументи за і проти” (ВЗ, с. 6), „**Заїди** в куточках рота” (ЗД, 29.06 – 5.07.2010, № 25, с. 4), „Наші діти **недоїдають** м'яса, риби, молока...”, „**Яка їжа** – такий і інтелект” (ЗД, 22 – 28.06.2010, № 24, с. 3), „Шлях між **людодоїдами**”

(Домчин, с. 8); заголовки художніх творів: „*Славоїди*”, „Триумф *гичкоїдів*” (Рабенчук, с. 74, 70); назви збірників, видавництва: „*Дармоїди*” (Логоза, с. 8); „*Буквоїд*” (ЛБ, с. 2) і т. п.; використовуються як псевдоніми: *Їж* (Павликів, с. 167) – псевд. воїна ОУН – УПА Михайла Іванка; *Мухойд* (Дей, с. 259) – псевд. О. А. Мочаловського; *Неїжмак* (Дей, с. 268, 483) – псевд. М. Ф. Комарова; є топонімами: *ми спокійно проїхали польовими дорогами через село Несихойса...* (Ромашук, с. 23).

Семантика розглядуваних загальнономовних лексем досить прозора: *буквоїд* – „формаліст, педант, який надає великого значення дрібницям і за дрібницями не бачить суті” (СОНОУМ, с. 18), *м'ясоїд* – „той, хто любить м'ясо або харчується ним (на відміну від вегетаріанця)” (СУМ, IV, с. 839); *сироїд* – „людина, що вживає сире м'ясо як їжу; той, хто любить сир” (СУМ, IV, с. 201); *людоїд* – „1. Дикун, що їсть людське м'ясо; // перен. Про надзвичайно жорстоку людину, схильну до насильства, вбивства; 2. Персонаж казок, що поїдає людей (частіше дітей) (СУМ, IV, с. 569), *сироїжко* – „той, хто любить їстівні гриби сироїжки” (СУМ, IV, с. 201); *салоїд* – „той, хто любить сало”, *малоїд* – „той, хто з'їдає мало їжі”, *довгоїд* – „той, хто любить, не поспішаючи, трапезувати”, *ненаїда* – „той, хто постійно хоче їсти чи не наїдається досита”; *об'їда* – „той, хто об'їдається, переїдає”; *дармоїд* – „той, хто живе на чужий кошт, чужою працею” (ССУМ, I, с. 398); *кашойд* – „дітлах, який мусив „чимало каші з'їсти, щоб опанувати наукою” (Скуратівський, 209), *короїд* – „жучок-шкідник бурого або чорного кольору, що живе під корою, рідше – в деревині та корі дерев” (СУМ, IV, с. 296) і т. п. Тих же, хто не любив уживати якихось страв, називали *неїжмак, неїжпаска, неїжхліб, неїжкаша* тощо.

Отже, в живомовній стихії українського народу побутували слова, які давали достатню характеристику індивідам щодо споживання певних страв (*борцоїд, короїд, ракоїд, рибоїд, салоїд*), ознаки ситості (*об'їда*), своєрідних харчових уподобань (*крейдоїд, клейоїд, медоїд*) чи їх несприйняття (*неїжмак, неїжхліб*) або темпів поїдання (*скороїд*). Вони закріплюються за носіями як прізвиська, а потім успадковуються за родинами як прізвища. Про це свідчать різноманітні фіксації українських пам'яток XV – XXI ст.

Переважна більшість із них твориться за такою моделлю – іменник + -їд- (-їж-) з еднальним -о-, -е: *Бабоїд* (ХСХУ, с. 38), *Довгоїда* < довго їсти (Реєстр, с. 262), *Калоїд* (Реєстр, с. 278), *Короїд* (АА, с. 14; Горп. ПСУ, с. 310; СПМД, с. 206; Редько, СУП, с. 177; УРЕС, с. 206;), *Кашеїда*

(Довідник, с. 52) *Кашуїдиха* (Наливайко, с. 350); *Квашоїд* (АА, с. 15), *Кресїда* < крейду їсти (Реєстр, с. 256), *Макоїд* (Горп. ПСУ, с. 327; Редько, с. 149; Редько, СУП, с. 177; СПМД, с. 255), *Малоїд* (Наливайко, с. 52, 396; Фаріон, с. 235), *Маслоїд* (АА, с. 20; Бористен, 2007, № 10, с. 19; Редько, 153), *Мосеїда* < Мосійова їда (Реєстр, с. 218), *Мукоїд* (Галич, с. 10; Горп. ПСУ, с. 327), *Мукоїда* (ВОІВС, с. 150; ОН МВС України, с. 226), *Мухоїд* (Довідник, с. 90; АА, с. 26), *М'ясоїд* (Реєстр, с. 107, 306; Редько, с. 162; Січеславський край, 11, с. 2; АА, с. 30; Сіренко, с. 254; УРЕС, 11, с. 567), *М'ясоїдов* (Горп., Корн., с. 204), *Ракоїд* (МУ, с. 36; УР, 2000, 17. 04), *Салоїд* (АА, с. 34; Редько, с. 195; СПМД, с. 368; Шартавська, с. 85), *Силоїд* (АА, с. 35; Редько, СУП, с. 177), *Сироїд* (Редько, с. 199; ДПТНУ, 2002; ОН МВС України, с. 92; Горп. ПСУ, с. 314, 327; Горп., Корн., с. 221; Гумецька, 6; АА, с. 36; УР, 23.11.2000), *Сероїд* (Січеславський край, I, с. 80), *Скороїд* (СПМД, с. 387), або іменник + *-їд-* + суфікс *-енк-о-*: *Куроїденко* (Реєстр, с. 145), *Макоїденко* (Реєстр, с. 401), *М'ясоїденко* (Реєстр, с. 349, 401), рідше прислівник + *їж* + суфікс *-к-а/о-*: *Сироїжка* (ШП, 24.03.2010, с. 7), *Сироїжко* (Горп. ПСУ, с. 259; Павликів., с. 102; УР, 20.04.2008) та ін.

Менш поширеними є моделі прислівник, займенник + єднальний *о* + *-їд-*: *Дармоїд* (Панцьо, с. 51; Митрополит Іларіон, с. 277; Редько, СУП, с. 177), *Дармоїдка* (Грицюк, с. 23), *Самоїд* (Реєстр, с. 360; Кравченко, с. 151) та антропонімічні словотвори: а) заперечна частка: *не* + *ї* + *л* - *о*; *не* + *їж* + суфікс *-к-о* або + іменник + флексія *-а* або суфікс *-енк-о-*: *Неїло* (Іваннікова, с. 263); *Неїжко* / *Несжко* (СПМД, с. 290 – 291), *Неїжмак* / *Неїжмак* (Мета, с. 4; СП, 9 – 15.04.2009, с. 4; СПМД, с. 291; Україна молода, с. 4; УР, 19.03.2008), *Неїжкаша* (АА, с. 17), *Неїжпапа* (АА, с. 10), *Неїжпаска*, *Неїжсало*, *Неїжхліб*, *Неїжхліба* (Горп. ПСУ, с. 63, 56; Позн., с. 294; Редько, ДУП, с. 164; Реєстр, с. 33; Яворн., Т, 190 – 191), *Неїжхлібенко* (Іваннікова, с. 234; Реєстр, с. 445); б) *не* + *на* + *-їд-* - *а* + суфікси *-енк-о-*; *-ов-ськ-ий*: *Ненаїда* (Реєстр, с. 383), *Ненаїденко* (Реєстр, с. 393), *Ненаїдовський* (Реєстр, с. 393); в) префікс *об* + суфікси *-їд-*, *-чик-*: *Об'їдчик* (Горп., ОА, с. 134); *пере* + *їд* + суфікс *-енк-о-*: *Переїденко* (Редько, с. 178; Літ. Україна, с. 4).

Серед цих антропонімів знаходимо такі, носії яких зробили значний внесок у розвиток української культури й науки: *Короїд* Олексій Степанович, економіст, чл.-кор. АН УРСР (УРЕС, с. 206); поети: *Кашеїда* Анатолій Федорович; *Мухоїд* Микола Данилович (ПУ, с. 117,

203); борці за незалежність України – Рондзіста Марія Дмитрівна (у дівоцтві – *Сироїжка*) [ШП, 24.03.2010, с. 7].

Список умовних скорочень назв використаних джерел

АА – Архів автора

Баденкова – Баденкова В. М. Народна медична лексика Бузько-Інгульського ареалу : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / В. М. Баденкова. – Запоріжжя, 1999. – 20 с.

Батьківщина – Батьківщина : громадсько-політичний часопис Дніпропетровської організації ВО „Батьківщина”. – Дніпропетровськ. – 2010. – 21 січня.

Бористен – Бористен : літературно-мистецький, публіцистичний та науково-популярний щомісячник. – Дніпропетровськ. – 2007. – № 10.

ВЗ – Ваше здоров'я. – 2002. – 8 – 14 серпня.

ВОІВС – Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса. – 2001. – № 3.

Галич – Галич В. Антропомія рукописної спадщини Олеса Гончара / В. Галич. – Рівне, 1995

Горпинич – Горпинич В. О. Ономастика і апелятиви / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : ДДУ, 2000.

Горп. ПСУ – Горпинич В. О. Прізвища степової України : словник. – Дніпропетровськ, ДДУ, 2000. – 408 с.

Грицюк – Грицюк С. Таємні рани провин : повісті. – К. : Котигорошко ЛТД, 1994.

Грінч. – Словарь української мови : в 4-х т. / упор. Б. Грінченко. – К., 1907 – 1909.

Грушевський – Грушевський М. Твори : у 50 т. / М. Грушевський. – Львів : Світ, 2002.

Гумецька – Гумецька Л. Л. Незабутні імена української науки : програма всеукраїнської наук. конф. 8 – 9 лютого 2001 р. – Львів, 2001.

Дей – Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.) / О. І. Дей. – К. : Наукова думка, 1969. – 559 с.

Довідник – Довідник Спілки письменників України : адреси і телефони. – К. : Український письменник, 1994.

Домнич – Домнич В. Шлях між людоїдами / В. Домнич // Народний лікар України. – 2000. – Квітень.

ДПТНУ – Дошка пошани „Они сражались за Родину” Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, 2002.

ДЧ – Друг читача. – 2008. – № 4. – С. 7.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. – К. : Наукова думка, 1982 – 1985.

Зайвий – Зайвий О. Автопортрет / О. Зайвий // Січеславський край. – 1999. – № 4.

ЗД. – Здоров'я і довголіття. – 2007 – 2009.

Зеров – Зеров М. Сонети і елегії / М. Зеров. – К. : Час, 1990.

Іваннікова – Іваннікова К. Фольклористика Півдня України: сторінки історії / К. Іваннікова. – Запоріжжя, 2008.

Клімчук – Лексика публіцистики Михайла Грушевського : короткий тлумачний словник / укладач Г. П. Клімчук. – Кривий Ріг, 2010.

Кравченко – Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини / О. Л. Кравченко. – К. : Факт, 2004. – 197 с.

Лагоза – Лагоза В. Дармоїди / В. Лагоза. – К. : Радянський письменник, 1962.

ЛБ – Левый берег. – 2009. – № 38. – 6 – 12 февраля.

ЛУ – Літературна Україна. – 1998. – 19 березня.

ЛСІ (2007) – Лексико-словотвірні інновації (2007) : словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін.; за ред. А. Нелюби. – Х. : ХІФТ, 2009.

Лукаш – Лукаш М. О. Шпигачки / М. Лукаш. – К. : Ярославів Вал, 2003.

Мета – Мета : україномовна газета США. – Філадельфія, 1999. – Вересень – жовтень.

Митрополит Іларіон – Митрополит Іларіон. Митрополит Мученик Арсеній Мацієвич : історична монографія / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1964.

МУ – Міліція України. – К., 1999. – № 5 – 6.

Нагель – Нагель В. В. Оцінні найменування осіб в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття. : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / В. В. Нагель. – Дніпропетровськ, 2008.

Наливайко – Наливайко М. Я. Неофіційна антонімія Львівщини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / М. Я. Наливайко. – Тернопіль, 2011.

Номис – Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис. – К. : Либідь, 1993.

ОН МВС України – Освіта та наука МВС України: шлях у 10 років. – Дніпропетровськ, 2001.

Павликів. – Павликівська Н. Словник псевдонімів ОУН – УПА / Н. Павликівська. – Вінниця : О.Власюк, 2007.

Панцьо – Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини / С. Є. Панцьо. – Тернопіль, 1995. – 132 с.

Пашенко – Пашенко В. О. Олесь Гончар і компартійна номенклатура: до джерел конфлікту / В. О. Пашенко // Український смисл. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2007. № 1 – 2.

ПУ – Письменники України : довідник / упоряд. Д. Г. Давидюк, Л. Г. Кореневич, В. П. Павловська. – Дніпропетровськ : ВПОП „Дніпро”, 1996.

Рабенчук – Рабенчук В. Сходження на вулкан // Січеслав : літературно-мистецький та публіцистичний часопис Національної Спільки письменників України. – Дніпропетровськ. – 2008. – № 4. – Вересень – грудень.

Ресстр. – Реєстр війська Запорозького 1649 р. – К. : Наукова думка, 1995.

Редько – Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – К. : Радянська школа, 1968. – 255 с.

Редько, СУП – Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К. : Наукова думка, 1966. – 216 с.

Ромашук – Ромашук В. Спогади поручика “Черноти” : бібліографічний нарис / В. Ромашук. – Запоріжжя, 2002.

РУС – Русско-украинский словарь : в 3-х т. – К. : Глав. ред. УСЭ, 1981.

СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуїванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

Сіренко – Сіренко В. Ватчина : роман / машинопис / В. Сіренко. – Дніпропетровськ 1990.

Січеславський край, I – Січеславський край. – 1997. – № 5. – Березень.

Січеславський край, II – Січеславський край. – 1997. – № 8. – Квітень.

Скуратівський – Скуратівський В. Святій вченості // Українська мова : зб. текстів для переказів на вступних екзаменах у ЗОШ / Л. І. Мацько, О. М. Мацько, С. О. Караман, О. М. Сидоренко та ін. – К. : Магістр – S, 1998.

СОНОУМ – Попова І. С. Словник оцінних найменувань осіб української мови / І. С. Попова, В. В. Корольова. – Дніпропетровськ : Пороги, 2009.

СП – Слово Просвіти. – 2009. – 9 – 15 квітня.

СПМД – Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / авт.-упоряд. Т. С. Пристайко, І. С. Попова, І. І. Турута, М. С. Ковальчук. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007.

ССУМ – Словник синонімів української мови : у 2-х т. – К. : Наукова думка, 2001.

Стешенко – Стешенко Д. В. Короткий словник професіоналізмів і професійних жаргонізмів шахтарів селища Володарська Свердловського району Луганської області / Д. В. Стешенко // Лінгвістика : збірник наукових праць. – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – № 3.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1971 – 1980.

Сушко – Сушко О. І. Функціонування фразеологічних одиниць у текстах службових документів першої половини ХХ століття : навчальний посібник / О. І. Сушко. – Слов’янськ : ПП „Канцлер”, 2010.

Тяпкіна – Тяпкіна Н. І. Демонологічна лексика української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Н. І. Тяпкіна. – Запоріжжя, 2006.

Україна молода – Україна молода. – 1995. – 7 березня.

Укр. слово – Чорногуз О. Відкритий лист до Європарламенту. Копія – В. Ф. Януковичу // Українське слово : всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2010. – № 12. – 24 – 30 березня

УЛВН – Українська літературна вимова і наголос : словник-довідник. – К. : Наукова думка, 1973.

УР – Українське радіо.

УРЕС – Український радянський енциклопедичний словник : в 3-х т. – К. : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1966 – 1968.

Фаріон – Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці ХVIII – початку ХІХ століття. З етимологічним словником / І. Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 371 с.

- ХСХУ* – Хто є хто в Україні. – К. : Вид-во „К.І.С.”, 2006.
- Чапленко* – Чапленко В. Чорноморці, або кошовий Харко з усім товариством / В. Чапленко. – Нью-Йорк, 1957.
- Черкасенко* – Черкасенко С. Твори : в 2-х т. / С. Черкасенко – К. : Дніпро, 1991.
- Червак* – Червак Б. Канівська пастка / Б. Червак // Українське слово. – 2002. – 30 травня – 5 червня.
- Чхан* – Чхан М. Легенди про козаків / М. Чхан. – Дніпропетровськ : Січ, 1991.
- Шарварок* – Шарварок О. Артист / О. Шарварок // Літературна Україна. – 2007. – 11 січня.
- Шарварок* – Шарварок О. Сало – воно і в Москві сало / О. Шарварок // Літературна Україна. – 1999. – 11 листопада.
- Шартавська* – Шартавська О. В. Українські прізвища з негативним забарвленням / О. В. Шартавська. – Дніпропетровськ, 1997. – Рукопис.
- Шаян* – Шаян В. Віра предків наших / В. Шаян. – Гамільтон – Канада, 1987.
- Шевченко* – Шевченко Т. „Я так її, я так люблю...” : вибрані вірші та поеми / упор. і прим. М. М. Павлюка; вст. ст. М. Г. Жулинського. – К. : Либідь, 2004.
- Шкварчук* – Шкварчук В. Мужність нескорених / В. Шкварчук // Бористен. – 1997. – № 4. – Квітень.
- ШП* – Шлях перемоги. – 2009–2010.
- Яворницький* – Яворницький Д. І. Словник української мови / Д. І. Яворницький. – Катеринослав : Слово, 1920.
- Яценко* – Яценко І. Т. Морфемний аналіз : словник – довідник : у 2-х т. / І. Т. Яценко. – К. : Вища школа, 1980 – 1981.

Анотація

Стаття продовжує цикл публікацій про антропоніми української мови, утворені на основі конкретного слова чи його компонента. У ній розглядаються способи творення українських прізвищ із компонентом **-їд- (-їж-)**, визначається семантика антропонімних одиниць та їх роль у духовному житті суспільства.

Ключові слова: *прізвище, прізвисько, псевдонім, синонімічні ряди, моделі словотворення.*

Аннотация

Статья продолжает цикл публикаций об антропонимах украинского языка, образованных на основе конкретного слова или его компонента. В ней рассматриваются способы образования украинских фамилий с компонентом **-їд-(-їж-)**, определяется семантика антропонимов и их роль в духовной жизни общества.

Ключевые слова: *фамилия, прозвище, псевдоним, синонимические ряды, модели словообразования.*

Summary

This article continues cycle of published works about anthroponyms of Ukrainian language. Anthroponyms were built on the base of special word or its components. Ways of Ukrainian surnames' building with components (-ід-, -їж-) are considered in the article. Semantics of anthroponyms' units is defined. Their role in inner life of society is investigated.

Key words: *syname, nickname, pseudonym, synonymis lines, patterns of word building.*

УДК 81'373.231

Свистун Н. О.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

КАТЕГОРІЯ ОСОБОВОГО ІМЕНІ

Власне ім'я розглядається переважно як мовне явище в аспекті його лінгвістичного та історичного розвитку. Ім'я – це знак, на основі якого індивідуалізується та ідентифікується особа.

В енциклопедії „Українська мова” подається таке трактування: „Ім'я особове – вид антропоніма; надається людині при народженні, в рідкісних випадках його обирає сама доросла людина при зміні імені. Ім'я особове має функцію індивідуалізації, тобто називає (ідентифікує) одиничний, єдиний, неповторний факт дійсності, в даному разі – людину. Будь-яке ім'я фактично може позначати не одну людину (повторюваність імен пов'язана з певною обмеженістю їхньої кількості). Індивідуалізаційну функцію воно виконує лише в конкретному випадку” [7, с. 203].

У „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” подано такі значення лексеми „ім'я”:

- 1) особиста назва людини, що дається їй після народження;
- 2) те саме, що назва (називання речі своїми іменами);
- 3) те саме, що слава (репутація): *Не псувати доброго імені* [2, с. 397].

Нас цікавить перша позиція, оскільки предметом наукових зацікавлень ми вибрали особові імена людей.

Власні особові імена досліджувалися ще давньоєгипетськими, давньогрецькими і давньоримськими вченими. Як особливий клас слів вони були виділені стоїками, зокрема Хрісіпом, проте й пізніше – в епоху